

ГУШ ДИЛИ БИЛЭН ОРХАН

Минајыл РЗАГУЛУЗАДӨ ✓

Ушаглар, сиз билмэк истәјирсинизми, гушлар, һејванлар, лап дәниздәки ба-лыглар да бири-бири илә данышыр, ја јох?

Онда сәһәр тездән сакит һавада сәс-сиз бир јердә дуруб, диггәтлә динләјин: хорузалар банлајыр, торағајлар көј үзүн-дә чәһ-чәһ вурур, хырда гушлар ағач-ларда, јуваларда өтүшүр, тојуглар гаг-гылдашыр, чүчәләр чиббилдәшир, гојун-лар-гузулар мөләшир... Онлар бир-бири илә бу чүр данышырлар...

Көрүрәм ки, күлүмсүнә-күлүмсүнә, бир-биринизин үзүнә бахырсыныз? Елә-ми?

Онда бу сәсләрә гулаг аса-аса, гушла-ра-һејванлара бир аз да диггәт јетирин!

Көрәчәксиниз ки, һәјәтдә тојуглар, чүчәләр гаггылдаша-гаггылдаша, чиб-билдәшә-чиббилдәшә дән ахтарырлар. Бирдән тојуг уча сәслә, кәсик-кәсик гырт-гырт еләјир. Елә бил дејир:

—Бура кәлин! Бура кәлин! Дән вар!..

Бүтүн чүчәләр гачараг онун башына топлашыр. Ана тојуг тапдығы ләззәтлә дәни балаларына једирир.

Бир дә көрүрсән, хоруз башыны гал-дырыб бојланды, көјә баха-баха, сәсини узада-узада гышгырды. Елә бил әмр едир:

—Јерә јат! Гач кизлән!

Бүтүн тојуглар, чүчәләр бир көз гыр-пымында јерә јатыб колларын дибиндә кизләнирләр.

Әкәр онда сиз дә хорузун бахдығы тәрәфә диггәтлә бахсаныз, көрәчәксиниз

ки, бир гарга, ја чалаган, сүзө-сүзө ов ахтарыр. Ажыг хоруз буну шамыдан өв-вөл көрүр. Тојуглара, чүчөлөрө хэбэр верир...

...Һөжөтдө, багчада дөнлөшөн сэрчөлөр бир диггөтлө бахын. Көрчөксиниз ки, бала сэрчөлөр ата-аналарынын далынча дүшүб, хырдача ганадаларыны эсдирө-эсдирө чиббилдөширлэр. Елө бил дејирлэр:

—Мәнэ дө вер!

Бирдөн бир ата сэрчө узагдан бир пишијин кәлдијини көрөн кими, чыр сөслө гышгырыр. Елө бил дејир:

—Учун! Гачын!

Јердәки сэрчөлөр һамысы бирдөн учуб ағача гонур.

Гушларла, һейванларла мөшгул олан адамлар, онларын һөјатыны өјрөнөн алимләр, горугчулар, овчулар гушларын, һейванларын дилини билир, лазым оlanda, онлар кими сөсләр чыхарыр, онлары чыгырырлар.

...Анчаг бизим гуш дили билән оғлаи нө алимдир, нө дө овчу... О да сизин кими, сизин бојда, сизин јашда бир ушагдыр. Ады да Орхан.

Орхан гушларын досту иди. Һөјөтләриндө чохла мејвө ағачы, үзүм төнөкләри, күлләр-чичөкләр варды. Бу һөјөтдөн һөмишө чүрбөчүр гуш сөсләри кәлир, ағачлар-коллар һөмишө рәнкбөрәнк гушларла долу олурду: Кәкилли боз торагајлар, гара-чил сыгырчылар, лимон рәнкли сарыкөјнөкләр, башы да-раглы, алабөзөк шананишкеләр, дөшү гырмызы алачөһрөләр, көјүмтүл, хинөји гумрулар, богазы халлы билдирчинләр, хырдача бирөбитдөнләр...

Бир дө көрүрдүн Орхан бир ағачын јанында дуруб, сыгырчын кими фит верир. О саат беш-алты сыгырчын кәлиб онун јанында, јакын будаглара гонур, нәгмө охумага башлајыр.

Будага гонмуш бир сарыкөјнөји көрөндө, Орхан она јакылашыр. Гуш дилиндө нө дејирсө, сарыкөјнөк дө өз дилиндө хејли данышыр. Ја да көрүрсөн ки, Орхан бир боз бүлбүлүн нәгмәсини узун-узады дуруб динләјир.

Орхандан сорушанда:

—Ај Орхан, о гушларла узун-узады нө данышырдын?

Чаваб верир ки:

—Ахы бу гушлар көчөри гушлардыр. Дунјанын чох өлкөләрини кәзирләр, чох шеј көрүрләр, чох шеј ешидирләр. Онлар мәнэ кәзидкеләри, көрдүкләри өлкөләрдөн, орада адамларын нечө јашадыгларындан данышырлар.

Гушлар Орханла елө мөһрибан дост олмушдулар ки, гышда һөмишө узаг, исти өлкөлөрө кедөн гарангуш, сарыкөјнөк, сыгырчын, боз бүлбүл вө башга гушлардан бөзиләри гышда да Орханкилли багчасында галырдылар.

Елө биайрсиниз, Орхан онлары тутуб гөфәсө салырды?

Јох һа... Орхан јакшы билир ки, һеч бир гуш гөфәсдө галмаг истәмәз. Азадлыгда ач јашамаг, онлар үчүн гөфәсдө тох јашамагдан гат-гат јакшыдыр.

Бир күн Орхан бир јоддашыкилә кетмишди. Онун гөфәсдө бир сары бүлбүлү

варды. Јоддашы гөфәси һөјөтө, һовузун кәнарына гојмушду. Бир торагај кәлиб гөфәсини јанына гонду.

Сары бүлбүллө торагај белө данышырлар:

—Ај бүлбүл, сән о дар гөфәсдө нечө јашајырсан? Дарыхмырсанмы?

—Нө үчүн дарыхырам? Бир бах, гөфәсим гәртәминз. Бәзәкли-дүзәкли. Дәним бол, дадлы. Мәним үчүн гәнд дө, алма да, портахал да гојурлар. Дојунча јејирәм, ичирәм, јатырам. һавалар сојуг оlanda мөни исти отагда, исти оlanda да сәрин јайлагда сахлајырлар. Мән дө бунун әвәзиндө саһибләримә нәгмө охујурам. Бәс сән? Мәним сәнә јазыгым кәлир, ај Торагај... Мәним саһибим гөфәсләрдө бүлбүл дө сахлајыр, билдирчин дө, гырговул-турач да, башга гушлар да... сәни дө сахлар. Кәл, сән дө мөним кими, гөфәсдө тох-раһат јаша!..

Бунун чавабында торагај јаныгылы-јаныгылы деди:

—Әсил јазыг мән дејиләм, сәнсән, ај сары бүлбүл!.. Она көрө јазыгсан ки, гөфәсдө доғулубсан, гөфәсдө бөјүјүбсән! Азадлыгын нечө ләззәтли олдуғуну һеч биайрсәнми?

Охуја-охуја торагај көјө учалды. Көј үзүндө өз шән, азад нәгмәсини охумага башлады.

Гөфәсдәки сары бүлбүл онун далынча баха-баха галды. Сонра о да јаныгылы-јаныгылы охуду:

Нө олајды, торагај тәк

Мән дө азад гуш олајдым.

Азад нәгмө дејә-дејә,

Көј үзүнө учалајдым!..

Гушларын дилини билән Орхан азад торагајла, душтаг сары бүлбүлүн бу сөһбәтләрини ешидәндөн сонра, даһа да јакшы билди ки, бүтүн гушлар азад јашамаг истәјир. Буна көрө дө Орхан онлары гөфәсдө сахламазды. Онлар үчүн багчада јакшы евчикләр, дәнликләр дүзәлтмишди.

Орхан чөл газлары илө ев газларынын, турачларла, кәкликләрә, гырговуларла, тојуг-чүчөләрин сөһбәтләрини дө чох ешитмишди. Сиз дө бу мараглы сөһбәтләри ешитмәк истәјирсинизсә, онда гушларла дост олун. Онларын дилини өјрөнин!